

УДК 378.1

КОРОЛЬ Валентина Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки вищої школи і освітнього менеджменту Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
e-mail: KorolValya@ukr.net

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА ЗІ СТУДЕНТАМИ

У статті йдеться про такий важливий аспект педагогічної діяльності, як спілкування викладача й студентів. Спочатку обґрунтовується його місце і роль у педагогічній роботі, вказуються певні труднощі в налагодженні контактів із студентами з визначенням певних причин такої ситуації, наводяться і аналізуються визначення понять, «спілкування», «педагогічне спілкування», розглядаються умови, за яких воно може бути успішним. Водночас наводяться і аналізуються риси, необхідні викладачеві для здійснення ефективного спілкування.

Ключові слова: професійна діяльність, комунікація, спілкування, особливості спілкування, рухливість спілкування, особистісна зорієнтованість спілкування, труднощі спілкування, педагогічне спілкування, причини труднощів педагогічного спілкування, вміння спілкуватися, умови ефективності спілкування.

Постановка проблеми. Антуан де Сент Екзюпері називав людське спілкування найбільшою розкішшю на світі. З одного боку – це розкіш, а з іншого – професійна необхідність. Жодна діяльність не може здійснюватися без спілкування. Не є виключенням і робота педагога. Структура педагогічної праці, на думку психологів, нараховує більш як 200 компонентів, і одним з найскладніших вони виділяють спілкування. Переоцінити його роль у професійній діяльності педагога неможливо, адже саме у процесі комунікації здійснюється виховання і навчання. Навіть сама природа й суть педагогічного процесу зумовлює наявність цілеспрямованого й ефективного за своїми результатами спілкування.

Як свідчить практика, значна частина труднощів у навчальному процесі виникає з причин незнання викладачем закономірностей і особливостей спілкування зі студентським колективом, неможливості налагодження зв'язків із студентами й вироблення механізмів організації взаємовідносин з ними, відсутність комунікативних навичок і вмінь, які постійно мають підкріплювати практичну діяльність педагога.

Найчастіше з такими проблемами стикаються молоді викладачі, які ще не мають достатнього досвіду в цій сфері. Але як і крихітний досвід молодих педагогів, так і глибокий життєвий досвід педагогів-практиків дозволяє стверджувати, що педагогічному спілкуванню потрібно й необхідно навчатися у непомітній і кропіткій роботі по пізнанню самого себе в спілкуванні зі студентами. В освоєнні основ педагогічного спілкування формується творча індивідуальність педагога. На думку Кан-Калика, кожному викладачеві надзвичайно корисно осмислити процес педагогічного спілкування і себе як особистість, як професіонала в цьому процесі.

Роль і значення спілкування у процесі формування та виховання особистості студента суттєво зросли за останні роки, що стало наслідком численних соціальних процесів, що відбувалися у нашому суспільстві. Сьогодення вимагає від людини високої культури, усвідомлення свого обов'язку, виконання поставлених завдань, особливо, якщо йдеться про працівників освітньо-виховної сфери життя суспільства, а саме про педагогів, учителів-вихователів.

Все це неодноразово підтверджує те, що звернення до цієї проблематики просто необхідне, адже її актуальність і значущість в умовах сучасності очевидна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми спілкування протягом історії звертались вчені з різних галузей науки, проте питання спілкування викладачів й студентів у межах ВНЗ висвітлена не достатньо широко й глибоко. Протягом ХІХ століття викладачі кафедри педагогіки й педагогічної майстерності розробили навчальний курс «Педагогічна майстерність». Під керівництвом І.А. Зязюна вони підготували підручники, розробили методичні рекомендації. На той час такий курс було введено в багатьох вищих навчальних закладах України. Подекуди він викладається й зараз. Викладачі, які читають цей курс

послугуються і підручниками й методичними рекомендаціями, прзробленими вченики Полтавського тоді ще педагогічного інституту. На сьогодні вже захищено ряд дисертацій з цієї проблеми, розробляються підручники, методичні рекомендації, висвітлюється вже набутий досвід роботи в цьому напрямі.

До проблеми спілкування протягом історії звертались вчені з різних галузей науки, проте питання спілкування викладачп й студентів у межах ВНЗ висвітлена не достатньо широко й глибоко.

Мета статті: визначення основних ознак, параметрів педагогічного спілкування, як органічної складової педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших форм взаємодії людей є спілкування-взаємодія двох або більше людей, що полягає у обміні інформацією пізнавального чи афективно-оцінкового характеру.

Спілкування – це зв'язок між людьми в результаті якого відбувається вплив однієї людини на іншу. В спілкуванні реалізується потреба в іншій людині. За допомогою спілкування люди організують різного роду практичну й теоретичну діяльність, обмінюються інформацією, виробляють певну програму дій, взаємно впливають одне на одного. В процесі спілкування формуються, проявляються і реалізуються міжособистісні взаємовідносини.

Спілкування – найважливіша сфера духовного, суспільного й особистісного прояву людини, засіб досягнення взаєморозуміння між людьми. Суть спілкування полягає в тому, що воно представляє живий і ніколи не згасаючий процес взаємодії людей, людини з самою собою і світом. Спілкування забезпечує обмін інформацією, взаємне розуміння і ділове співробітництво, творчість, розвиває психіку, збагачує свідомість.

Спілкування відіграє велике значення у розвитку особистості. Поза спілкуванням неможливе формування особистості. Саме в процесі спілкування засвоюються, накопичуються знання, формуються практичні вміння і навички, виробляються погляди й переконання. Тільки в ньому формуються духовні потреби, морально-етичні й естетичні почуття, складається характер.

У процесі спілкування дійснюється єдність дій людей, що складають ту чи ту групу, забезпечується їх консолідація і впорядковується їх цілеспрямована діяльність. У спілкуванні досягається взаєморозуміння і узгодженість поведінки, вчинків, а відповідно, формуються якості людини як суб'єкта пізнання, діяльності.

Такі точки зору на це поняття мають сучасні дослідники в області зазначеної проблеми.

Для більш детального вивчення терміну «спілкування» необхідно звернутися до педагогічних словників. В одному з них написано, що спілкування – складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що породжений потребами у сумісній діяльності і включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини. В іншому словнику знаходимо таке визначення: спілкування – складна взаємодія людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі, належності тощо. Спілкування – необхідна умова формування, існування і розвитку особистості. Ще в одному словнику є таке визначення: спілкування – один з універсальних способів вияву групової форми буття. Спілкування є необхідним елементом групової діяльності людей; складна взаємодія людей через обмін думками, почуттями і т.д. Спілкування – необхідна умова формування, існування і розвитку особистості. Ми бачимо, що у першому визначенні спілкування розглядається як процес, як елемент і необхідна умова суспільної діяльності, як джерело відтворення і передачі інформації. У наступному визначенні спілкування представлено як явище, явище взаємодії людей, їх думок, почуттів, переживань, як основна умова розвитку особистості в результаті цієї взаємодії. Що ж до останнього визначення, то воно, на нашу думку, занадто конкретизоване, хоча в ньому представлені обидві сторони цього поняття, але зроблено це дуже коротко, без викриття суті.

Спілкування не лише зумовлює суспільну колективну діяльність, воно виступає також і важливим фактором формування особистості людини, засобом навчання і виховання. Адже

виховувати людину – означає не тільки впливати на її уявлення і поняття, формувати переконання але й забезпечувати практичну регуляцію її поведінки, відносин з іншими людьми. Спілкування сприяє розширенню світогляду людей, розвитку інтелекту, набуттю колективістських якостей, знань, умінь для успішної діяльності. Воно створює умови для розвитку цілеспрямованості почуттів і волі, оцінок, орієнтацій – усього того, що характеризує стійку потребу не просто жити, існувати серед людей, а бути активним учасником суспільних перетворень. Саме тому не можна забувати про значення спілкування в загальній системі показників культури людей, які професійно покликані виконувати функцію навчання і виховання підростаючого покоління. А ними є люди, які все своє життя «серце віддають дітям», як у свій час говорив видатний педагог ХХ століття В.О.Сухомлинський.

Ефективність праці педагога нерозривно пов'язана з мистецтвом спілкування. Тому вміння спілкуватися – це основа педагогічного професіоналізму, загальної педагогічної культури. В основі педагогічного спілкування лежать такі вміння, як вміння оцінювати ситуацію, встановлювати контакт з академічною групою, правильно розуміти студента і т. ін. Все це є складовою частиною професійної майстерності й забезпечує успіх педагогічної діяльності.

Педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача й студентів у процесі навчання і виховання. Воно спрямоване на створення умов для всебічного розвитку особистості, дозволяє керувати соціально-психологічними процесами в колективі й забезпечувати сприятливий психологічний клімат.

Педагогічне спілкування – це система соціально-психологічної взаємодії педагога й вихованців, суттю якого є обмін інформацією, надання виховного впливу, організація взаємовідносин за допомогою комунікативних засобів. Педагог є ініціатором цього процесу, організовуючи його й керуючи ним.

Спілкування в педагогічній діяльності виступає як засіб вирішення навчальних завдань, як соціально-психологічне забезпечення виховного процесу і як засіб організації взаємовідносин вихователя і дітей, що забезпечують успішність навчання і виховання.

Педагогічне спілкування повинно бути емоційно комфортним і особистісно розвивальним. Професіоналізм спілкування полягає в тому, щоб долати природні труднощі спілкування, здатності допомагати студентам набувати впевненості в спілкуванні в якості повноправних партнерів викладача важливо пам'ятати, що оптимальне спілкування – це не вміння тримати дисципліну, а обмін із студентами духовними цінностями. Педагогічне спілкування зі студентами – це не мова команд і наказів, а мова довіри й розуміння. Процес педагогічного спілкування повинен забезпечуватися викладачем як особистістю, його моральними установками, бажанням і прагненням працювати зі студентами. Отже, педагогічне спілкування – це перш за все професійно-етичний феномен, «адже кожний елемент спілкування повинен бути збагачений моральним досвідом вихователя. Зміст і рівень розвитку професійного спілкування викладача визначається змістом його педагогічної діяльності. Чим більш змістовною за об'ємом та характером є педагогічна діяльність, тим більш багатогранним і різноманітним виступає спілкування. Педагогічна діяльність задає спрямованість, характер і види спілкування, визначає межі й способи спілкування, формує вимоги до спілкування.

Розглядаючи поняття «педагогічне спілкування» і «спілкування» ми зверталися до словників-довідників, щоб глибше проникнути в суть цього

терміну. У словнику-довіднику з педагогіки й психології вищої школи подається наступне визначення цього поняття: «професійне спілкування викладача зі студентами на занятті й поза ним, спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату; структурний компонент і одночасно засіб реалізації потенційних можливостей методів і прийомів педагогічних впливів, спрямованих на формування особистості; сукупність відносин викладача і студентів, завдяки яким здійснюється передача інформації в навчальному процесі, педагогічний вплив викладача на студентів; система методів і прийомів, що забезпечують реалізацію цілей і завдань педагогічної діяльності, а також організують, спрямовують соціально-психологічну взаємодію педагога та вихованців; одна із сторін професіоналізму викладача, його вміння транслювати особистісне «Я» студенту як суб'єкту ;

чути й бачити його; співпереживати йому; безумовно приймати його як особистість, поважати почуття його власної гідності» [1, 137].

В одному з розглянутих нами педагогічних словників подано таке визначення цього поняття. Педагогічне спілкування – це взаєморозуміння, взаємодія, взаємовплив між суб'єктом і об'єктом педагогічного процесу, що породжується в процесі педагогічної (соціально-педагогічної) діяльності.

Як бачимо, тут процес педагогічного спілкування розглядається як єдиний двосторонній процес спільної діяльності взаємодоповнюючих і взаємозумовлених сторін. На нашу думку, це визначення є недостатньо повним. Тому ми хочемо запропонувати інше визначення, взявши за основу назване вище. Ми виходимо з того, що педагогічне спілкування – це необхідний елемент педагогічної діяльності; складний і багатогранний процес взаємодії суб'єкта й об'єкта педагогічного впливу, який здійснюється на основі взаєморозуміння і взаємоповаги, спрямований на створення оптимальних умов для формування, існування і всебічного гармонійного розвитку особистості вихованця і виступає як засіб вирішення навчально-виховних завдань.

Власне педагогічним спілкуванням стає тоді, коли воно зумовлене цілями, заздалегідь спеціально осмислюється і програмується вихователями. Педагогічне спілкування характеризується цілеспрямованістю, свідомою постановкою мети, прагненням педагога вирішити в процесі й у результаті спілкування певні навчальні, освітні, розвивальні й виховні завдання. Воно стає живою тканиною навчально-виховного процесу, цілеспрямованою духовною взаємодією педагогів і вихованців, організованим рухом духу. В сучасних умовах надлишку інформації і її джерел спілкування стає головним механізмом навчання: поглинання, аналізу, відбору, переробки й засвоєння знань і навичок.

Педагогічне спілкування займає одне з пріоритетних місць серед механізмів виховання. З його допомогою в процесі ділової взаємодії виявляють особливості сприйняття певною особою оточуючого середовища, які закріплюються в системі відносин і проявляються у властивостях і якостях особистості. В цілому рухома, мінлива, й суперечлива, керована сфера спілкування, що складається з обміну думками почуттями і переживаннями, відносинами, є в той же час не менш духовно-психологічною основою педагогічного процесу, тією головною сферою, в якій і через яку реалізуються закони і принципи, правила виховання, активно працюють механізми формування особистості, навчання і освіти.

Успіх цілеспрямованого й організованого спілкування залежить від цілого ряду умов. Необхідне глибоке знання викладачем особливостей соціального, фізичного, вікового, індивідуального розвитку студентів, розуміння їх емоційно-фізичних станів на момент втягнення їх у процес спілкування. Зміст спілкування стає педагогічно виправданим, коли збагачує, розвиває, одухотворяє, збуджує інтереси, стимулює діяльність. Організація спілкування є результативною, якщо перетворює його в область застосування своєї педагогічної майстерності.

У професійному спілкуванні викладача можна виділити дві тісно пов'язані одна з одною ланки. По-перше, це загальні принципи (основи) спілкування, закладені самим характером суспільного ладу, успадковані цінності минулого, в яких реалізується його педагогічна діяльність, єдність цілі й завдань навчання і виховання.

По-друге, це індивідуальні принципи (основи) спілкування, або його стиль, – сукупність конкретних прийомів і засобів, які викладач своєрідно, в залежності від конкретних умов і можливостей навчання і виховання реалізує в своїй діяльності на основі наявних у нього особистих знань, професійного досвіду, здібностей і вмінь. Відсутність тієї чи тієї ланки в змісті педагогічної діяльності, природно, не може свідчити про професіоналізм, той чи той рівень професійної культури спілкування.

Не можна не звернути уваги на таку важливу ознаку педагогічного спілкування, як рухливість. Ця характеристика вимагає від педагога постійного творчого підходу до вибору способів спілкування. Спілкування викладача повинно гнучко перебудовуватися, постійно збагачуватися все новими й новими прийомами й засобами. І це зрозуміло, адже спілкування як обмін знаннями, досвідом, думками, які самі піддаються змінам, розвитку, не може бути одним і тим же.

Професійне спілкування викладача повинно бути ситуативним, але при цьому не повинно виключати деякої загальної стабільності в стилі й манері поведінки викладача як вихователя, викладача, людини високих моральних якостей, культури.

Цей стиль повинен бути дуже гнучким, ситуативним, моментально перехідним в залежності від конкретних умов часу, місця, самих людей із одного стану в інше.

Характер педагогічного спілкування викладача особливий, оскільки – це достатньо складний і різноманітний процес. Не можна на всі випадки життя створити єдиний рецепт спілкування або знайти якийсь особливий стиль, який неминуче сприятиме деякому якісному росту знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтирів, переконань вихованця. Ідея сформувавши деяку систему незмінних правил спілкування безперспективна і є утопією.

Варто зупинитися і на такій важливій характеристиці педагогічного спілкування як особистісна зорієнтованість. Тут мається на увазі, що воно має бути спрямоване на студента. Вчитель повинен розвивати в собі здатність, використовуючи ті чи ті форми й засоби спілкування, виражати до кожного з студентів своє особисте ставлення, уміння розбиратися в них, вірно оцінювати їх вчинки, обирати систему методів виховання, які найкращим чином відповідають їх індивідуальним особливостям. У процесі спілкування викладач повинен постійно співвідносити можливості своїх студентів з наявним у них досвідом. Тут має панувати принцип дитиноцентризму. Кожне слово, погляд, жест, повинні бути звернені до студента. Природно, що викладач має оволодіти усім арсеналом гнучких засобів індивідуального підходу в педагогічній діяльності. Ця обставина має місце, якщо спілкування стає одночасно й постійним процесом пізнання інтересів, станів, характеру своїх студентів. Тільки тоді, коли викладач досконало буде знати своїх студентів, він зуміє на основі цих знань побудувати з кожним з них правильні взаємовідносини, добиваючись поставлених цілей. Якщо викладач, маючи справу кожного разу з новим, індивідуально-особливим матеріалом – свідомістю кожної окремої людини – студентами різного віку, різної статі, з їх різною психологією, середовищем сімейного виховання, не вміє, не здатен побудувати у відповідності, з урахуванням цих особливостей своїх взаємовідносини з ними, щоб вирішити через ці взаємовідносини завдання формування, навчання і виховання особистості студента, то в цьому випадку навряд чи взагалі можна говорити про будь-який рівень професійної культури спілкування.

Важливою умовою професійної культури спілкування викладача є його вміння вступати, вести, продовжувати, зупиняти спілкування з різними групами учнів, інших людей, перш за все залежить успішне вирішення педагогічних завдань.

Майстер педагогічного спілкування – це вчитель, який володіє ораторським мистецтвом, уміє себе ефектно подати, вигідно підкреслити свої достоїнства, зрозуміло пояснити, уважно вислухати, дати дієву пораду.

Праця педагога – відповідальна й творча справа, в якій дійсно гуманні й демократичні взаємовідносини зі своїми студентами повинні будуватися на принципах педагогічного спілкування. Викладач повинен завжди дотримуватись професійної етики спілкування, бути підготовленим до будь-якого діалогу з вихованцями, пам'ятати, що педагогічне спілкування не терпить суєти, пустомовства.

Висновки. Майстерність педагогічного спілкування у тому, щоб без труднощів здійснювати ефективний педагогічний вплив на вихованців, завжди свідомо оцінювати ступінь свого впливу, вміло знаходити правильний вихід з будь-якої, навіть дуже складної ситуації спілкування, визнавати і виправляти свої помилки, допущені в спілкуванні зі студентами, утверджувати спілкування, при якому була б наявна безумовна рівність викладача й вихованця, визнавати право кожного на повагу й довіру, будувати спілкування зі студентами на основі взаємної вимогливості як обов'язкової умови плідного співробітництва. Ця проблема потребує подальшого дослідження. Зокрема необхідно вивчити спрямованість самого студента на спілкування з викладачем, його здатність адаптуватись до різних ситуацій у процесі спілкування з викладачем, уміння виробляти свій стиль спілкування.

Список використаної літератури

1. Герасимова Н. Є. Словник-довідник з педагогіки і психології вищої школи / Н. Є. Герасимова, Н. В. Касярум, В. М. Король, О. П. Савченко. – Черкаси, 2010. – 212 с.

2. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1969. – 247 с.

References

1. Gerasimova, N. Ye., Kasyzrum, N. V., Korol', V. N., Savchenko, O. P. (2010). *Dictionary and reference books on pedagogy and psychology of higher education*, Cherkasy, 212 p. (in Ukr.)
2. Sukhomlinsky, V. A. (1969). *My heart given to children* (In Russ.)

KOROL Valentina,

Ph.D in Pedagogy, professor, professor of High School Pedagogy and Educational Management Department, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: vkorol@ukr.net

SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL BASES OF OINSTRUCTORS' AND STUDENTS' INTERCOYRSE

Abstract. The article deals with such important aspect of pedagogical activity as instructor's and student's intercourse. The author defines its place and role in the pedagogical activity. She also indicates difficulties in making contactswith the students. There are some reasins of such situation in the article. The scientistgives and analyses the definitions of such concepts as; "communication", "pedagogical commynication" and considers conditions of its success. The article carries features necessaryfor lecture's effective communication.

Communication is considered as a link between people. Its result is influence of one person on another and is the most important sphere of individual's spiritual, social and personal reveal and the means of achieving mutual understanding between people while communicating people of a certain group displaythe unity of thiractions, provide thir consolidation and regulare thir purposeful activity. Communucation is ia s necessary element if mutual activity.

Pedagogical communication is a professional communication of a lecturerand stydents in teaching and upbringing. It ia a system of social and psychological interaction of a teacher andalumno. Its assence is exchange of information, spiritual and upbringing impact, organization of mutual relations by communicative means.

Pedagogical cjmunication must be emotionally cjmfortable and person developing. We consider the process of pedagogical cjmunication as united two-side process of mutual activity with mutual and reasond sides.

Communication becomes pedagogical if it is caused dy the giles, it is persjnally pondered over and programmed by the upbringingers. Thus pedagogical cjmunication takes one of the prior places among the upbringing mechanisms.

In the professional cjmunication one can define two interrelates links: general (main) priciples of communication and individual (main) principles. The general principles are made by a character of the social state and inherited values of the past. There if realizes its pedagogical activity, unity of teaching and upbringing goles and tasks.)ndividual principles or its style are the amount of concrete acts and means used by a lecture in his one way and depending on the certain conditions and possibilities of teaching and upbringing on the basis of available individual knowledge, professional experience, abilities and capabilities.

An important feature of the pedagogical communication is its movability; wich requires a lecture's creative approach concerning a chois of communication ways. It also should be situational and person oriented.

An assential condition of a lecture's professional culture of communication is his/her ability to join, conduct, continue, stop communication with different groups of students and other people.

Master of pedagogica communication is a lecture? Who masters eloquancy and self presentation, accentualizes his/her benefits, can clearly explain and give efficient advice.

Traites, nenecessary for affective intercourse are dived and analized at the same time.

Key words: *professional activity, communication, intercourse, pedagogical communication, mobility of communication, personal orientation of intercourse, difficulties of communication.*

Одержано редакцією 25.04.2016
Прийнято до публікації 27.04.2016